

Uuenev keel – elav keel

Rita Niineste

Euroopa Komisjoni keelenõustaja

„Õpitud keele kasutamise juures on see häda, et sa ei tohi selles liiga palju vigu teha. Aga elava mulje jätab kirjutatu nimelt teatud mõõduka ebakorrektsusega, liikumisega imelikkuse piiril,” on öelnud Rumeenia filosoof Emil Cioran.¹ Üks valdkondi, kus keel liigub ebakorrektsuse ja imelikkuse piiril, on neologismid. Uued sõnad keeles tekitavad meis automaatselt teatava võõristustunde ja tihtipeale leiame esimese reaktsioonina, et senitundmatu keelend on veider, kuidagi imelik. Aga, nagu ütleb Cioran, nii see peabki olema, nii hoia megi oma keelt elusana.

Eelmise aasta 1. novembrist kuni 1. detsembrini said Eesti keelehuvilised osa võtta avalikust sõnavõistlusest, mis omataoliste hulgas oli järjekorras juba neljas. Varasemad võistlused toimusid 1972., 2002. ja 2010. aastal ning kahe viimasega neist oli mullusel võistlusel ka teatav järjepidevus. Nimelt keskendus 2002. aasta võistlus Euroopa Liidu teemalise sõnavarale ning ka nüüdse võistluse üheks ajendiks oli kümne aasta möödumine Eesti ühinemisest Euroopa Liiduga. 2010. aasta sõnausega seob mullust võistlust aga see, et mõlemal oli võimalik osaleda interneti vahendusel ning kasutati ka sama tarkvara.

Võistlusel osales rekordilised 850 inimest ning õpilastele määratud eriauhind tõi nende hulgas keeleuuendusele kaasa lööma 80 kooliõpilast. Kokku esitati ligi 3000 sõnapakkumist, millest enim, umbes 360 inglise sõnale *phablet*, mille eestindus „nuhvel” võitis ka peaauhinna. Võrreldes eelmise võistluse võidusõnaga „taristu” on seekordne võitja kindlasti vähem ametlik, kuid vabam ja humoorikam ning vast on see just hea. Võistlus tõi kenasti esile eestlaste tugevad tunded oma keele suhtes. Teisest küljest kippus sõnameistrite ja publiku loomerõõmu aeg-ajalt varjutama liigtõsine suhtumine keeleloomesse ja hirm käsu korras ellu viidud keeleuuenduste ees.

¹ Cioran, Emil 2012. Sündimise ebaõnnest. Tlk Tõnu Õnnepalu. Tallinn: Varrak.

Kui võistlust ette valmistades kuulsin, et eesti keele instituut saab 2010. aastast saadik regulaarselt telefonikõnesid ja kirju inimestelt, kellele kas ei meeldi või siis vastupidi, väga meeldib sõna „taristu”, siis kõlas see veidi uskumatult. Nüüd, olles võistluse korraldamise kogemuse võrra rikkam, ei pane see mind enam imestama, aga rõõmustab ikka: eestlaste keelenärv on tundlik ja on hea, et see nii on. Küllap kasvab ajapikku ka arusaamine sellest, et keelevõimu kandjaks on siiski keele kõnelejad – uudissõnade juurdumine või hääbumine sõltub eelkõige sellest, kas neid hakatakse tarvitama või mitte. Ehkki ühised sõnameisterdamised on traditsiooniliselt kandnud võistluse nime, on ju tegemist siiski pigem talgulaadse ettevõtmisega, kus tähtis pole niivõrd võit kui osavõtt. Žürii saab küll öelda oma eelistused ja neid põhjendada, kuid need ei ole kindlasti kasutamiseks kohustuslikud.

Millistele sõnadele vasteid otsiti

Korraldajad – Euroopa Komisjoni esindus Eestis, eesti keele instituut ja ajaleht Postimees – esitasid võistlusele kümme sõna. Kuna võistluse korraldamise üks taustteema oli Eesti kümme aastat Euroopa Liidus, olid pooled sõnadest sellised, mida EL-iga seotud tekstides tihti kasutatakse. Nendeks olid „eesistumine” ja „kolmepoolsed läbirääkimised” ning inglise *non-paper*, *streamline* ja *empower*. Ülejäänud – „asjade internet”, „moderaator” ja „LGBT” ning inglise *phablet* ja *viral* – pakkusid välja ajakirjanikud, tõlkijad ja erialainimesed, kellelt korraldajad enne võistluse algust ettepanekuid kogusid. Lisaks sellele olid oodatud ka nn vabavooru-sõnad ehk osalejate endi ettepanekud selle kohta, milliseid uusi sõnu eesti keelde vaja oleks – neid tuli kokku üle kaheksa.

Võistluse tulemusel leidis kohase vaste kümnest võistlusele pandud sõnast seitse. Kahe sõna, „LGBT” ja „eesistumine” puhul hindajad pakutute hulgast sobivat vastet ei leidnud. Auhind jäi välja andmata ka inglise sõna *empower* puhul, sest žürii hinnangul ei osutunud võistluse käigus esitatud uued vasted paremaks kui õigekeelsussõnaraamatus juba sisalduv „võimestama”. Et selle sõna juurdumine on tõenäoliselt kinni teadmatuse taga, näitas ka tõsiasi, et võistluse käiguski oli enim esitatud vasteks just „võimestama”.

Sellele ja ka varasematele võistlustele tagasi vaadates võib näha, et sõnavõistlustel on edukamad olnud ehk palju häid sõnapakkumisi

kogunud eelkõige üldsusele kergesti mõistetavad ja kiiresti haaratavad mõisted, mille puhul ei pea väga pikalt süvenema, et aru saada, millega on üldse tegemist. Mida valdkondlikum või spetsiifilisem on otsitav sõna, seda vähem on lootust sellele sõnavõistluse käigus head vastet leida.

Uued sõnad

Nuhvel (inglise *phablet*) – üldvõitja

Nuhvel on suure ekraaniga nutitelefon, mis ühendab telefoni ja tahvelarvuti kasutusvõimalusi. Soome *puhletti*, *taulupuhelin*; prantsuse *phablette*; hispaania *tabléfono*. Sõna esitas 13 inimest, kelle vahel loositi välja võistluse peaauhind, tahvelarvuti iPad. Lisaks „nuhvlile” pakuti veel „kõnetahvel e kõhvel”, „tahveltraat”, „maksifon”, „maksimobla”, „maksitel”, „mobiraal”, „sõõp”, „suurtelo”, „tabla”, „tahvik”, „tahvon”, „tehvel”, „telhvel” jpt, nende hulgas ka žüriid enim naerutanud „näppejõllar”.

Kolmekogu (kolmepoolsed läbirääkimised)

Tegemist on kitsamas mõttes Euroopa Parlamendi, nõukogu ja komisjoni kolmepoolse kohtumisega, kuid uut keelendit võib muidugi kasutada ka muude kolme osapoolt kaasavate läbirääkimiste tähistamiseks. Inglise eurokeeles *trilogue*; prantsuse *trilogue*; saksa *Trilog*; soome *kolmikantakokous*, *trilogi*. Nende eeskujul on ka eesti keeles pruugitud terminid „triloog”, kuid loodame, et omakeelne „kolmekogu” selle otsetõlke nüüd asendab. Sõna esitas kolm võistlejat. Veel pakuti nt „kolmkand”, „kolmetelu” ja kõnekeelsem „kolmiknõupi”.

Kõnejuht (moderaator)

Kõnejuht on koosoleku, konverentsi vms juhataja, väitluse juht, vestluse korraldaja. Seni käibel olnud „moderaatori” vasted, nt „väitlusjuht”, „õhtujuht”, „päevajuht” jms, ei ole juurdunud ilmselt seetõttu, et „moderaator” katab kõik need tähendused, eesti vastet tuleb aga varieerida vastavalt kontekstile. Otsisime omakeelset katusmõistet ning parimaks valiti „kõnejuht”, mis katab kõige laiemalt „moderaatori” suurt tähendusvälja ja sobib kasutamiseks eri kontekstides, sh interneti jututubade ja suhtlusvõrgustike puhul. „Kõnejuhi” esitas võistlusele kuus inimest. Pakuti ka „jutujuht”, „teemajuht” ning kujundlikumad „löimevader”, „kõnemihkel”, „sõnakutsar” jt.

Nutistu (asjade internet)

Nutistu on võrk, milles arvutid, olmeelektronika, autod ja muud seadmed on traadita võrguühenduses ning suhtlevad inimeste ja üksteisega interneti teel. Objektidel on võrgus IP-aadressid ning nad kasutavad keskkonnast teabe saamiseks andureid (nt toiduained, mis salvestavad temperatuuri kogu tarneahela jooksul). Endine vaste „asjade internet” oli kohmakas otsetõlge ingliskeelsest väljendist *internet of things*. Otsisime eestipärasest sõna, mis vaataks piisavalt tulevikku, et võtta arvesse selle kiiresti areneva tehnoloogia homset päeva. Sobivaimaks vasteks loeti „nutistu”, kuigi žürii kaalus ka „nutistikku”. Kokkuvõttes leiti, et „nutistu” annab kõige paremini edasi asjade interneti olemust, kuna järelliide *-stu* väljendab omavahel seotud asjade või nähtuste kogu. Ära märgiti ka „värkvõrk” kui vaimukas leid, mis jääb ametliku kasutuse jaoks aga liiga kõnekeelseks. „Nutistu” esitas kaks võistlejat, kellest üks valiti ka õpilaste kategooria võitjaks.

Sujundama (inglise *streamline*)

Ingliskeelne sõna *streamline* tähendab mitmesuguste protsesside, menetluste ja eeskirjade lihtsamaks, ladusamaks või tõhusamaks muutmist. Seni puudus ühtne eestikeelne vaste, mis oleks kasutatav paljudes eri kontekstides. Tegemist on väljendiga, mis valmistab peavalu ka teiste keelte tõlkijatele, näiteks kasutavad prantslased vastavalt kontekstile ümberütlevaid verbe *rationaliser, simplifier, moderniser*; sakslased *modernisieren, rationalisieren, straffen, umgestalten*. Uus heakõlaline ja intuitiivselt arusaadav keelend „sujundama” peaks seega rõõmustama eelkõige tõlkijaid, kellel tuleb selle ametlikes tekstides sagedasti esineva sõnaga rinda pista. Sõna esitas 11 võistlejat. Teiste pakkumiste hulgas olid veel „voolustama”, „hoovustama”, „voolundama”, aga ka „hõlbustama” ja „silendama”.

Idutekst (inglise *non-paper*)

Auhinda selles kategoorias välja ei antud, kuid žürii märkis ära „iduteksti”. Idutekst on mitteametlik dokument, läbirääkimistel kasutatav tekst, mis ei ole arutelupoolte jaoks siduv. Tihti on sellise dokumendi alusel võimalik alustada kõnelusi teemadel, mille kohta läbirääkijatel on poliitilistel või muudel põhjustel keeruline avaldada kindlat arvamust. Samuti kasutatakse seda juhul, kui on vaja katsetada osalejate valmidust arutleda teatud teemadel. Teisi vasteid: „vabatpaber”, „virvis”, „lähteleht”, „visar” jt.

Naksik (viraalne; inglise *viral*)

Slängisõna „viraalne” kasutatakse eelkõige sotsiaalmeedia kontekstis, et märkida video, mängu, pildi või teksti viiruslikult kiiret levikut interneti teel või suhtlusvõrgustikes – kasutajad ise jagavad sõnumit edasi teistele kasutajatele. Otsisime omakeelset vastet, mis annaks mõiste sisu kadudeta edasi. Auhinnaväärilist vastet žürii pakutud sõnade hulgast ei leidnud, kuid ära märgiti „naksik”. Pakuti ka „lennik”, „naklev”, „välkne”, „kiirlev”, „sumlev” jm.

Auhinnatud vabasõnad

Vabavoorus esitatud sõnadest soovitas žürii üldiseks kasutamiseks järgmisi:

Aasristmik – mitmetasandiline ristmik, mille peale- ja mahasõiduteed on aasakujulised.

Huvipool – inglise *stakeholder*, mille varasem vaste „sidusrühmad” ei ole juurdunud ega sobi tihti konteksti. Žüriile laekus pärast tulemuste väljakuulutamist kommentaar, et „huvipoolt” kasutatakse mõne rahvusvahelise standardi tõlgetes inglise *interested party* vastena ning *stakeholder* tõlgitakse „riskiosaliseks”. Üldkeeles tähendab *stakeholder* siiski isikut, rühma või organisatsiooni, keda mingi otsus või tegevus puudutab või kes saab ise seda mõjutada. Seega on „huvipool” tavakeeles igati omal kohal ja loodetavasti läheb ka aktiivsesse kasutusse.

Lõpetuseks armas ja rahvapärane **nõha** – nohu ja köha korraga. Selle sõna saatsid võistlusele kaks inimest, kuid hääli, et „nõha” on mõnes pere- või kogukonnas juba kasutusel, kostis pärast võistlust rohkemgi ning mõnel korral tuli korraldajatel ka selgitada, et žürii hindas ainult võistlusele saadetud sõnu, mitte kogu eesti keele korpust tervikuna. Samuti polnud võistluse eesmärk määrata kindlaks sõnade esmakasutust, vaid aidata häid leide laiemasse kõnepruuki.

Võistluse koduleht www.sonavoistlus.ee jääb avatuks ning seal saab tutvuda ka kõikide esitatud sõnapakkumistega.